

DEJAN KOJIĆ,* ANTE ORLOVIĆ**

Ilegalno tržište duhana i duhanskih proizvoda – fenomenološki aspekt i karakteristike kriminalnih aktivnosti

Sažetak

Ilegalno tržište duhana i duhanskih proizvoda značajan je društveno-ekonomski i kriminalističko-fiskalni problem s kojim se sučeljavaju sve moderne države i njihove nadležne institucije. Visoka porezna, carinska i trošarinska davanja koja opterećuju cijenu legalnog duhana i duhanskih proizvoda glavni su motiv konzumenata za nabavu ilegalnih i jeftinijih duhanskih proizvoda i duhana. Razlozi zbog kojih države određuju visoka javna davanja na duhan i duhanske proizvode dvojaki su: zdravstveni (visoka cijena destimulira potražnju i potrošnju proizvoda štetnih za zdravlje ljudi) i fiskalni (visoka davanja na duhan i cigarete priskrbuju više sredstava za državni proračun). Iako su navedeni razlozi u načelu "afirmativni", oni uzrokuju i sekundarne efekte koji su izrazito "negativni". Naime, (pre)visoke cijene robe na legalnom tržištu indirektno otvaraju prostor za zaradu pojedincima i organiziranim kriminalnim skupinama koje ustanovljuju "alternativno" ilegalno tržište od kojeg profitiraju. Države svake godine izgube iznimno visoke iznose proračunskih sredstava zbog ilegalne proizvodnje, krijumčarenja i nedozvoljene trgovine duhanom i duhanskim proizvodima. Fenomenološki aspekt "duhanskih" kriminalnih aktivnosti relativno je izdašan – sastoji se od nekoliko standardnih pojava oblika, odnosno modusa operandi: krijumčarenje duhanskih proizvoda, krivotvorenje duhanskih proizvoda, "nedozvoljene bijele cigarete" ili jeftine cigarete, nebrendirani duhan i duhanski proizvodi, krijumčarenje manjih količina duhana i duhanskih proizvoda, nedozvoljena proizvodnja duhana i cigareta. U kaznenopravnom kontekstu – predmetne kriminalne aktivnosti vezane su za proizvodnju, trgovinu i krijumčarenje (prekogranični ilegalni prijenos) duhana i duhanskih proizvoda. Ove aktivnosti u Kaznenom zakonu Republike Hrvatske eksplicitno su sankcionirane sljedećim kaznenim djelima: izbjegavanje carinskog nadzora (čl. 257.), nedozvoljena trgovina (čl. 264.) i nedozvoljena proizvodnja (čl. 263). Unapređivanje spoznaja o fenomenološkom aspektu kriminalnih aktivnosti vezanih za ilegalno tržište duhana i duhanskih proizvoda – jedna je od

* Dejan Kojić, stručni prvostupnik kriminalistike, carinski službenik, Ministarstvo financija, Carinska uprava, Područni carinski ured Osijek, Granični carinski ured Bajakovo.

** dr. sc. Ante Orlović, prof. visoke škole, MUP RH, Policijska akademija, Visoka policijska škola, Zagreb.

bitnih pretpostavki učinkovitijeg istraživanja, odnosno sprječavanja i suzbijanja "duhanskog" kriminaliteta u praksi.

Ključne riječi: duhan, duhanski proizvodi, ilegalno tržište, kriminalne aktivnosti – vrste/oblici.

UVOD

Problematika sive ekonomije značajna je i prisutna u svim državama – bez obzira na njihovu veličinu, razvijenost ili društveno uređenje. Jedan od glavnih oblika sive, odnosno crne ekonomije odnosi se na nezakonita djelovanja i aktivnosti pojedinaca ili grupa u svezi s duhanom i duhanskim proizvodima. Problematika krijumčarenja, proizvodnje i nedozvoljene trgovine duhanom i duhanskim proizvodima percipira se ozbiljnom vrstom kriminaliteta s kojom se susreće Republika Hrvatska i ostale države. Ilegalno tržište duhana i duhanskih proizvoda nužno je razmatrati iz više bitnih aspekata – primjerice – *etiološkog* (uzroci, motivi, razlozi), *fenomenološkog* (pojavni oblici, načini počinjenja, vrste inkriminiranih proizvoda), *kriminalističkog* (prevencija i represija kažnjivih radnji), *ekonomskog* (cijene, ilegalna korist, počinjene štete), *pravnog* (regulativa, uvjeti, postupci), *socijalnog* (kupovna moć, navike, ovisnost). Fenomenološki aspekt kriminalnih aktivnosti na ilegalnom tržištu duhana i duhanskih proizvoda u fokusu je ovog rada, ali s njim su na izravan ili neizravan način povezani i ostali aspekti koji se u radu marginalno naznačavaju i opisuju. Kriminalne aktivnosti u svezi s duhanom i duhanskim proizvodima realiziraju se, u suštini, kroz sfere *proizvodnje, trgovine i ilegalnog prijenosa* predmetnih proizvoda preko državne granice.

U svrhu boljeg razumijevanja spomenute problematike navodimo (u zakonima sadržana) pojmovna određenja *duhana i duhanskih proizvoda*. Duhan, prema *Zakonu o duhanu*¹, listovi su kultivirane biljne vrste *Nicotiana tabacum L.* u svim oblicima i stupnjevima uzgoja, obrade i pakiranja koji ne služe krajnjoj potrošnji. Duhanskim se proizvodima smatraju proizvodi napravljeni od duhana koji su namijenjeni pušenju, žvakanju i šmrkanju. U skladu sa *Zakonom o ograničavanju uporabe duhanskih proizvoda*², duhanski proizvodi su proizvodi koji sadrže duhan, bilo da je genetski modificiran ili ne, a služe pušenju, šmrkanju, sisanju ili žvakanju. U skladu sa *Zakonom o trošarinama*³ duhanskim prerađevinama smatraju se: cigarete, cigare, cigarilosi i duhan za pušenje (sitno rezani duhan za savijanje cigareta i ostali duhan za pušenje).

Pušenje se danas smatra najraširenijom bolesti ovisnosti. Duhan je glavni sastojak svake cigarete, a najštetnijim duhanskim otrovima smatraju se: katranski spojevi, ugljični monoksid i nikotin. Pušenje je u početku navika, koja prelazi u jaku psihičku i blagu fizičku ovisnost.⁴ Cigarete i ostale duhanske prerađevine svrstavaju se u tzv. trošarinske proizvode, kojima, u skladu sa *Zakonom o trošarinama*, pripadaju još i alkohol i alkoholna pića te energenti i električna energija. Trošarinski proizvodi izloženi su povećanom riziku ilegalne proizvodnje, uvoza i trgovanja. Razlozi bavljenja ovakvim protuzakonitim aktivnostima mogu se podijeliti na: *financijske* – mogućnost ostvarivanja značajnih financijskih prihoda izbjegavanjem plaćanja trošarina (i drugih davanja državi); *tržišne* – postojanje konstantno visoke potražnje za takvim proizvodima na regularnom ili crnom tržištu.

¹ NN 69/99. i 14/14., čl. 2.

² NN 125/08., 55/09., 119/09., 94/13., čl. 2. t. 1.

³ NN 22/13., 32/13., 81/13., čl. 70.

⁴ Protiv droge zajedno – Priručnik za roditelje, Grad Zagreb, Gradski ured za zdravstvo i branitelje, str. 12.-13.

Pokretači kriminalnih aktivnosti u svezi s ilegalnim tržištem duhana i duhanskih proizvoda u Hrvatskoj jesu, primjerice, visoka cijena cigareta u legalnoj prodaji, slaba kupovna moć i opći ekonomski standard građana, potencijalno velika zarada od kriminalnih aktivnosti, niže cijene cigareta u susjednim državama – Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Srbiji. Krijumčarenje, nedozvoljenu proizvodnju i trgovinu duhanskim proizvodima potiče visoka cijena cigareta i duhana na legalnom tržištu i potražnja potrošača za jeftinim cigaretama i duhanom. Visoku trošarinu na duhanske proizvode države određuju kako bi se više sredstava pribavilo u državni proračun, ali i kako bi se pušače odvratilo od pušenja. Međutim, visoka cijena na legalnom tržištu dovodi do porasta ilegalnog tržišta duhana i duhanskih proizvoda.⁵ Ovu priliku za zaradom osim sitnih krijumčara koji na taj način popunjavaju kućni proračun, uočile su i kriminalne organizacije. Zarada od krijumčarenja je velika, a kazne u usporedbi s kaznama za krijumčarenje narkotika drastično su manje.⁶

U sprječavanju i suzbijanju kriminalnih aktivnosti u svezi s tržištem duhana i duhanskih proizvoda sudjeluju razne državne agencije, ali i proizvođači duhanskih proizvoda. Neke države koje su uvidjele veličinu i značajnost spomenutih aktivnosti razvile su i strategiju za njihovo suzbijanje.⁷ Budući da su u nezakonitu trgovinu duhanskim proizvodima često uključene međunarodne kriminalne organizacije, za uspješno suzbijanje nezakonite trgovine potrebna je međudržavna i međunarodna suradnja. Republika Hrvatska putem Carinske uprave i policije sudjeluje u međunarodnim operacijama koje provode OLAF⁸ i SELEC⁹. Ove operacije su usmjerene na identificiranje i razbijanje međunarodnih organiziranih kriminalnih skupina. Unapređivanje spoznaja o fenomenološkom aspektu kriminalnih aktivnosti vezanih za ilegalno tržište duhana i duhanskih proizvoda jedna je od pretpostavki njihova učinkovitijeg istraživanja (sprječavanja i suzbijanja) u praksi.

ILEGALNO TRŽIŠTE DUHANA I DUHANSKIH PROIZVODA – VRSTE I POJAVNI OBLICI KRIMINALNIH AKTIVNOSTI

Ilegalno tržište duhana i duhanskih proizvoda obuhvaća specifične kriminalne aktivnosti

⁵ Radi ilustracije navodimo primjer cigareta Marlboro. U Irskoj cijena kutije iznosi 9,60 €, u Velikoj Britaniji 9,70 €, u Francuskoj 7,30 € i u Njemačkoj 6,10 €. Cijena iste te kutije cigareta u Rusiji, Moldaviji, Ukrajini iznosi od 1,00 do 1,5 €. International cigarette prices, <http://www.cigaretteprices.net/> (preuzeto 10. lipnja 2015.). Ovakvo velika razlika u cijeni cigareta ostavlja dosta prostora za zaradu, kad bi se te iste cigarete prodale na ilegalnom tržištu Irske, Francuske ili bilo koje druge države s većim porezima.

⁶ Procjenjuje se da je ukupan gubitak prihoda na svjetskoj razini zbog krijumčarenja i nedozvoljene trgovine duhanskim proizvodima oko 40,5 milijardi US\$ u 2007. godini (Calderoni et al. 2012: 22).

⁷ Primjer uspješne borbe protiv nezakonite trgovine duhanskim proizvodima je Mađarska. Godine 2005. udio ilegalnih cigareta na tržištu je bio 27% (Nagy, 2012: 32). S obzirom na ozbiljnost problema i na to da porezi na cigarete i trošarine čine 3% državnih prihoda, osmislili su strategiju kako bi suzbili nedozvoljenu trgovinu. Povećali su broj carinika na istočnim granicama, uložili u opremu koja uključuje nekoliko mobilnih RTG uređaja (jedan stacionaran na pruži koja dolazi iz Ukrajine), povećali broj mobilnih carinskih jedinica. Osim toga obrazovali su carinske službenike, uveli sustav direktnog nagrađivanja carinskih i policijskih službenika koji zaplijene cigarete te kažnjavanje službenika koji ne rade savjesno. Također su ograničili unos cigareta bez plaćanja uvoznih davanja na samo 40 cigareta dnevno. Aktivnosti koje su proveli bile su uspješne, što je rezultiralo smanjenjem udjela cigareta na ilegalnom tržištu na samo 3,8% u 2012.

⁸ Europski ured za borbu protiv prijevare.

⁹ Southeast European Law Enforcement Center.

koje se mogu sistematizirati prema različitim kriterijima. Jedan od kriterija može biti vrsta "gospodarske" aktivnosti koju na ilegalnom tržištu poduzimaju počinitelji kažnjivih radnji u svezi s navedenom robom. U tom smislu kriminalne aktivnosti vezane su za **proizvodnju, trgovinu i krijumčarenje (prekogranični ilegalni prijenos)** duhana i duhanskih proizvoda. Kazneni zakon (NN 125/11., 144/12., 56/15., 61/15.) sadržava tri kaznena djela koja se mogu povezati s navedenim "gospodarskim" aktivnostima, a to su **izbjegavanje carinskog nadzora** (čl. 257.), **nedozvoljena trgovina** (čl. 264.) i **nedozvoljena proizvodnja** (čl. 263). Nedozvoljena trgovina je svaka nezakonita proizvodnja, uvoz, izvoz, kupovina, prodaja ili posjedovanje robe koje nije u skladu sa zakonom. U Okvirnoj konvenciji o kontroli duhanskih proizvoda (eng. *Framework Convention on Tobacco Products – FCTC*) Svjetske zdravstvene organizacije sadržana je široka definicija *nedozvoljene trgovine* koja se opisuje kao "svaka radnja zakonski zabranjena, a odnosi se na proizvodnju, prijevoz, primanje, posjedovanje, distribuciju, prodaju ili kupovinu uključujući i namjeru poduzimanja takvih aktivnosti" (Calderoni et al. 2012: 6).

Pojavni oblici nezakonitih aktivnosti vezanih za duhan i duhanske proizvode mogu se i dodatno specificirati te sistematizirati u više specifičnih kategorija (tablica 1).

Tablica 1: Vrste i opis kriminalnih aktivnosti na ilegalnom tržištu duhana i duhanskih proizvoda

VRSTA KRIMINALNE AKTIVNOSTI	OPIS
Krijumčarenje duhanskih proizvoda (eng. <i>Smuggling, Contraband</i>)	– nezakonito kretanje ili transport originalnih i krivotvorenih duhanskih proizvoda. Originalni proizvodi kupljeni u državama s malim poreznim davanjima koji se potom krijumčare u države gdje su veća porezna i trošarinska davanja. Može se raditi i o cigaretama koje su se "izgubile" tijekom legalnog kretanja robe.
Krivotvorenje duhanskih proizvoda (eng. <i>Counterfeit tobacco products</i>)	– proizvodi kojima se krši pravo intelektualnog vlasništva, obmanjuju se kupci, te se prodaju bez plaćanih davanja državi.
"Nedozvoljene bijele cigarete" ili jeftine cigarete (eng. <i>Illicit whites, Cheap whites</i>)	– cigarete koje se legalno proizvode u nekoj državi, nemaju svoje legalno tržište i prodaju se na ilegalnom tržištu.
Nebrendirani duhan i duhanski proizvodi (eng. <i>Unbranded tobacco</i>)	– nedozvoljena proizvodnja i trgovina duhanom. Nedozvoljeni proizvodi mogu se javiti u obliku duhanskog lista, rezanog duhana ili cigareta pripremljenih u cigaretnim tuljcima s filtrom.
Krijumčarenje manjih količina duhana i duhanskih proizvoda (eng. <i>Bootlegging</i>)	– zakonita kupovina duhana i duhanskih proizvoda u državama u kojima je njihova cijena niža te krijumčarenje i preprodavanje predmetne robe u državama s visokim cijenama u svrhu ostvarivanja dodatnih prihoda.
Nedozvoljena proizvodnja (eng. <i>Illegal manufacturing</i>)	– proizvodnja cigareta koje se neprijavljuju poreznim tijelima. Može se raditi o cigaretama koje su proizvele legalne tvornice ili ilegalne.

Izvor: kompilacija autora (prema Calderoni et al. 2012: 7)

Osim prezentiranih sistematizacija, kriminalne aktivnosti vezane za krijumčarenje duhana i duhanskih proizvoda mogu se sistematizirati u tri kategorije s obzirom na načine i količine krijumčarenja predmetne robe (Savona et al. 2015: 13): **Krijumčarenje velikih razmjera** – krijumčarenje velikih pošiljki nedozvoljenih duhanskih proizvoda, obično na veće udaljenosti. Najčešće se radi o preusmjeravanju originalnih duhanskih proizvoda iz legalnog lanca trgovine ili o krijumčarenju krivotvorenih ili *illicit whites* duhanskih proizvoda. Krijumčarenje se odvija kontejnerima, brodovima i kamionima. U krijumčarenje velikih količina cigareta uključene su organizirane kriminalne skupine. **Krijumčarenje srednjih razmjera** – obično se radi o cigaretama koje se skrivaju u prepravljenim vozilima, skrivenim među drugom robom ili se za krijumčarenje koriste autobusi ili vlakovi. **Krijumčarenje malih razmjera** – male količine cigareta se krijumčare na dva načina: *bootlegging* i "mravlji šverc". Količine cigareta koje se krijumčare u ovom slučaju su vrlo male. Obično se radi o malo većim količinama od dopuštene ili se prenosi dozvoljena količina cigareta. Ponekad se ove cigarete prikupljaju i skladište radi prijevoza do daljnjeg odredišta.

PRISUTNOST KRIMINALNIH AKTIVNOSTI NA ILEGALNOM TRŽIŠTU DUHANA I DUHANSKIH PROIZVODA U HRVATSKOJ

Ilegalno tržište duhana i duhanskih proizvoda na teritoriju Republike Hrvatske karakterizira prisutnost većine naznačenih vrsta kriminalnih aktivnosti koje se odvijaju na globalnom tržištu. Intenzitet prisutnosti pojedinih vrsta kriminalnih aktivnosti na ilegalnom duhanskom tržištu je različit, no on se mijenja tijekom vremena – ovisno o kriminalnim trendovima. Krijumčarenje i ilegalna distribucija originalnih cigareta najznačajnija je vrsta kriminalne aktivnosti u recentnom razdoblju, no participacija duhana (u listu i sitno rezanog) na ilegalnom tržištu u Hrvatskoj rapidno se intenzivira. Ostale vrste kriminalnih aktivnosti su također prisutne – više ili manje eksplicitno ili latentno.

Krijumčarenje originalnih cigareta

Ova kriminalna aktivnost razumijeva ilegalan prekogranični prijenos originalnih cigareta s tržišta na kojima su one jeftine na tržišta s većim cijenama. Okolnost koja je pogodovala krijumčarenju cigareta jest činjenica da veliki proizvođači do prije desetak godina nisu vodili brigu o tome kome prodaju cigarete, odnosno gdje će njihove cigarete u konačnici završiti. Nakon tužbe Europske unije protiv američke kompanije za proizvodnju cigareta *R. J. Reynolds Tobacco* pred Civilnim sudom u New Yorku za pranje novca (Framework Convention Alliance 2008: 1), najveće svjetske kompanije – proizvođači cigareta počinju s rigoroznijim kontrolama kome prodaju cigarete na što su se obvezale u ugovorima koje su sklopile s Europskom unijom¹⁰. Europska unija je sklopila ugovore i sporazume s četiri najveća proizvođača cigareta u svijetu: *Philip Morris International* (PMI), *Japan Tobacco International* (JTI), *British American Tobacco* (BAT) i *Imperial Tobacco Limited* (ITL) kako bi

¹⁰ OLAF – Europski ured za borbu protiv prijevara. *Tobacco smuggling*, http://ec.europa.eu/anti_fraud/investigations/eu-revenue/cigarette_smuggling_en.htm# (preuzeto 10. lipnja 2015.).

spriječila krijumčarenje originalnih cigareta. Naznačene duhanske kompanije su se obvezale na različite mjere koje uključuju kontrolu distribucije proizvoda, suradnju s registriranim distributerima, mjere praćenja kretanja proizvoda (*track and trace*) koje omogućuju otkrivanje distributera od kojeg su potekle krijumčarene cigarete te prodaju cigareta u realnim količinama prema potražnji određenog tržišta (Framework Convention Alliance 2008: 1). Za svaku zapljenu originalnih cigareta u količinama od minimalno 50.000 komada kompanije su se obvezale isplatiti štetu na ime neplaćenih poreza i trošarina u punom iznosu. Europska unija je prije sklapanja navedenih ugovora s proizvođačima trpila velike proračunske gubitke zbog krijumčarenja originalnih cigareta koje su bile izvezena na tržišta s niskim porezima i zatim krijumčarene nazad u Europsku uniju.

Prema podacima Carine Ujedinjenog Kraljevstva (HRMC), vidljiv je trend promjene vrste krijumčarenih proizvoda. Prije 2000. godine krijumčarene su uglavnom poznate britanske marke cigareta, dok je 2009./2010. udio originalnih britanskih marki cigareta iznosio samo 6% (HM Revenue and Customs 2011: 6). Pošiljke cigareta su legalno izvožene iz Ujedinjenog Kraljevstva, te bi se iste cigarete vraćale nazad u Ujedinjeno Kraljevstvo ilegalnim kanalima. Usvajanjem zakonske obveze nadzora "lanca nabave" (eng. *supply chain*) osigurano je da se cigarete proizvode samo za legitimna tržišta sprječavajući prijevaru s ponovnim uvozom (Nagy, 2012: 36-37).

Problem koji je nekad imalo Ujedinjeno Kraljevstvo može se usporediti s problemom koji Hrvatska ima s cigaretama jedinoga hrvatskog proizvođača Tvornice duhana Rovinj, koje završavaju na ilegalnom tržištu. TDR-ove marke cigareta poznate su na prostoru bivše SFRJ i uglavnom se izvoze na to tržište. No cigarete su se izvozile i u države za koje je upitno imaju li TDR-ove cigarete na njihovom teritoriju stvarno tržište. Prema rezultatima istraživanja koje je proveo Nielsen 2014. godine za BAT, PMI, JTI i ITL¹¹, na uzorku prikupljenih praznih kutija u osam najvećih gradova u Hrvatskoj utvrđeno je da je 9,9% uzorka potjecalo od cigareta koje nisu bile namijenjene hrvatskom tržištu. Od tog uzorka 4,2% su činile TDR-ove cigarete, odnosno od ukupnog broja konzumiranih TDR-ovih cigareta u Hrvatskoj 11,2% nije bilo namijenjeno za hrvatsko tržište. Od osam gradova u kojima se provodilo istraživanje Slavonski Brod (46,4%) i Osijek (20,3%) imali su najveći udio cigareta koje nisu namijenjene hrvatskom tržištu. U istim gradovima je u uzorku utvrđeno da su cigarete uglavnom kupovane u Bosni i Hercegovini ili u Srbiji. Uzrok ovoliko velikom postotku u ova dva grada proizlazi iz činjenice da se Slavonski Brod nalazi na samoj granici s Bosnom i Hercegovinom, a Osijek u relativnoj blizini granice Srbije i Bosne i Hercegovine, pa stanovništvo s tog područja u velikom broju odlazi u prekograničnu kupovinu – najčešće u naselja koja se nalaze u graničnom pojasu.

Cijene cigareta u Hrvatskoj kreću se od 17 do 28 kuna po paketiću sa 20 cigareta. Postoje i skuplje cigarete, ali je njihov udio na tržištu zanemariv. Prema spomenutom istraživanju koje je 2014. godine proveo AC Nielsen za PMI, JTI, IT i BAT u Hrvatskoj na odbačenim kutijama cigareta, procijenjeno je da 9,9% cigareta potječe izvan hrvatskog tržišta. Isto istraživanje se provodi na godišnjoj razini od 2009. godine (tablica 2). Primjerice, 2011. godine taj udio iznosio je 13,2% i procijenjeno je da je proračun Republike Hrvatske izgubio

¹¹ Empty Pack Survey Report – Croatia 2014. Istraživanje koje je proveo AC Nielsen ustupljeno od strane Philip Morris International (e-mail od 2. srpnja 2015., osobna komunikacija autora).

oko 400 milijuna kuna na trošarinama i PDV-u (Lider, 2012.)¹². S obzirom na porast trošarina od 2011. godine do danas, valja očekivati da proračunski gubitak u aktualnom vremenu nije ništa manji, iako je došlo do određenog pada udjela stranih cigareta na ilegalnom tržištu.

Tablica 2: Udio stranih cigareta u ukupnom uzorku prikupljenih praznih kutija cigareta u RH

Godina	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.
Udio	21,4%	9,9%	13,2%	9,2%	5,2%	9,9%

Izvor: AC Nielsen, 2014.¹³

Isti pad je vidljiv i iz podataka o zapljenama cigareta od 2008. godine. Izuzetak je 2014. godina, kada je ponovno zabilježen porast zapljena u odnosu na 2013. godinu i to za 285% (tablica 3). Razlog tome može biti taj što je Republika Hrvatska od sredine 2013. godine punopravna članica Europske unije, a samim time i europskog carinskog prostora, te je postala mjesto ulaska robe u Europsku uniju. Razlozi mogu biti i konstantno povećavanje trošarina, a time i cijena cigareta. Pretpostavlja se da će se Republika Hrvatska sada koristiti kao tranzitna zemlja prema drugim zemljama Europske unije za krijumčarenje razne robe, pa tako i cigareta. Najveći rizik za krijumčarenje većih razmjera predstavljaju luke Rijeka i Ploče sa svojim kontejnerskim terminalima, jer se najviše krijumčarenja krivotvorenih i *illicit white* cigareta odvija upravo brodskim kontejnerima.

Tablica 3: Zapljena cigareta u Hrvatskoj u razdoblju 2008.-2014. (u milijunima komada)

Godina	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.
Carina	22,27	8,55	5,83	9,29	4,08	3,35	12,87
MUP	-	-	-	-	-	4,8	14

Izvor: CURH¹⁴; MUP¹⁵

Veći problem od stranih cigareta predstavljaju TDR-ove cigarete koje su zaplijenjene, a prema nadzornim markicama bile su namijenjene samo za izvoz (*For export only*), bez decidiranog tržišta određene države. Tijekom istraživanja koje je proveo AC Nielsen pronađene su i prazne kutije cigareta koje su imale takve nadzorne markice. Koliko veliki problem predstavlja ovakav način trgovanja s nekontroliranim kupcima može se vidjeti i iz dva slučaja

¹² Ministarstvo izgubilo 400 milijuna kuna zbog ilegalnih cigareta
<http://liderpress.hr/biznis-i-politika/hrvatska/ministarstvo-izgubilo-400-milijuna-kuna-zbog-ilegalnih-cigareta/> (preuzeto 18. prosinca 2013.).

¹³ Empty Pack Survey Report – Croatia 2014. Istraživanje koje je proveo AC Nielsen ustupljeno od strane Philip Morris International (e-mail od 2. srpnja 2015., osobna komunikacija autora).

¹⁴ Podaci Službe za istrage Carinske uprave Republike Hrvatske.

¹⁵ Konferencija za medije o obavljanju policijskih poslova u 2014. godini. http://www.mup.hr/UserDocsImages/topvijesti/2015/veljaca/ministar_press_policijski_poslovi_2014_platno_2.pdf (preuzeto 5. srpnja 2015.).

velikih zapljena navedenih cigareta 2014. godine u luci Rijeka (CURH, 2014)¹⁶ i u skladištu u Velikoj Gorici (CURH, 2014)¹⁷ prilikom kojih je zaplijenjeno ukupno 849.550 kutija TDR-ovih cigareta s nadzornim markicama *For export only* čijim bi plasiranjem na crno tržište državni proračun bio oštećen za oko 16 milijuna kuna. S obzirom na to da je British American Tobacco preuzeo Tvornicu duhana Rovinj, pretpostavka je da ovakvih slučajeva ne bi trebalo biti u budućnosti zbog obveza koje BAT ima iz sporazuma s EU-om, te da bi u slučaju kada bi se radilo o BAT-ovim cigaretama od njih bio naplaćen porez i trošarine.

Proizvodnja i distribucija krivotvorenih duhanskih proizvoda

Proizvođači krivotvorenih duhanskih proizvoda nastoje povredom prava intelektualnog vlasništva, kopirajući izgled poznatih pakiranja, zavarati kupca. Pomanjkanjem originalnih cigareta na ilegalnom tržištu kriminalne skupine nastoje popuniti prazninu krivotvorinama kako bi opskrbljivali kupce koji su navikli na određene renomirane marke cigareta. Kao najveći svjetski izvor krivotvorenih cigareta označena je Kina (Allen, 2013: 13). Cigarete se dopremaju u brodskim kontejnerima do europskih luka, najčešće sakrivene među drugom robom. Njemačka carina je označila luku Hamburg kao određište krivotvorenih proizvoda iz Kine namijenjenih za europsko tržište. Većina zapljena krijumčarenih i krivotvorenih proizvoda njemačka carina je imala u luci Hamburg (Calderoni et al. 2013: 35). Isti problem imaju i druge države s lukama u koje se dopremaju brodski kontejneri. Ni Hrvatska nije izuzeta od ovog načina krijumčarenja krivotvorenih proizvoda (Slobodna Dalmacija, 2007.; Politika, 2007)¹⁸ ¹⁹. Osim krijumčarenja krivotvorenih cigareta iz Kine, pronađene su i ilegalne tvornice na području Europe. Tako je u mjestu Grude u Bosni i Hercegovini 2007. otkrivena ilegalna tvornica cigareta koja je proizvodila Marlboro (Ekapija, 2007)²⁰. Međutim ovakve aktivnosti su zabilježene i u razvijenim europskim državama. Policijske i carinske službe su pronašle ilegalne tvornice u Ujedinjenom Kraljevstvu (Daily Mail, 2015)²¹, Mađarskoj (EUROPOL, 2015)²², Njemačkoj i Austriji (TheLocal.at, 2014)²³. Osim financijske štete proizvođačima cigareta – krivotvorene cigarete predstavljaju i veliku opasnost za zdravlje

¹⁶ U luci Rijeka carinski službenici zaplijenili više od 51.000 šteka cigareta. <https://carina.gov.hr/vijesti/u-luci-rijeka-carinski-sluzbenici-zaplijenili-vise-od-51-000-steka-cigareta/1660> (preuzeto 28. studenoga 2015.).

¹⁷ Velika zapljena cigareta na području Velike Gorice. <https://carina.gov.hr/vijesti/velika-zapljenjena-cigareta-na-podrucju-velike-gorice/1987> (preuzeto 28. studenoga 2015.).

¹⁸ Dvadesetak uhićenih u policijskom udaru na krijumčare cigareta. <http://arhiv.slobodnadalmacija.hr/20070914/crnakronika02.asp> (preuzeto 3. srpnja 2015.).

¹⁹ Švercovali lažni "memfis". <http://www.politika.rs/sr/clanak/4169/svercovali-lazni-memfis> (preuzeto 28. studenoga 2015.).

²⁰ Grude: Prekinut lanac ilegalne proizvodnje i prodaje cigareta!. <http://www.ekapija.com/website/bih/page/126067/Grude-Prekinut-lanac-ilegalne-proizvodnje-i-prodaje-cigareta/> (preuzeto 3. srpnja 2015.).

²¹ Illegal cigarette factory which can churn out £700,000 of fake smokes a DAY is found in UK along with 1.2 tonnes of tobacco. <http://www.dailymail.co.uk/news/article-3014739/Illegal-cigarette-factory-churn-700-000-fake-smokes-DAY-UK-1-2-tonnes-tobacco.html> (preuzeto 3. srpnja 2015.).

²² EUROPOL supports hungarian authorities shut down massive illegal cigarette factory. <https://www.europol.europa.eu/content/europol-supports-hungarian-authorities-shut-down-massive-illegal-cigarette-factory> (preuzeto 3. srpnja 2015.).

²³ Prison terms for illegal cigarette manufacturers. <http://www.thelocal.at/20140724/prison-terms-for-illegal-cigarette-manufacturers> (preuzeto 3. srpnja 2015.).

konzumenata (NY Daily News, 2014)²⁴.

Illicit white / Cheap white cigarette

Pojam *Illicit white / Cheap white* označava cigarete koje se legalno proizvode u nekoj državi i krijumčare se u države u kojima nemaju legalno tržište, već samo ilegalno (Allen, 2013: 7). *Illicit white* cigarete imaju sve veći udio na ilegalnom tržištu cigareta. Porast je zabilježen nakon pada dostupnosti originalnih krijumčarenih cigareta. Kao kritične točke gdje se proizvode ove cigarete percipiraju se tvornice koje se nalaze u slobodnim zonama. U Luci Jebel Ali (Dubai, Ujedinjeni Arapski Emirati) i njenoj slobodnoj zoni nalazi se najmanje 10 tvornica cigareta (Financial Times, 2013).²⁵ Ove tvornice proizvode svoje marke cigareta, od kojih neke izgledom podsjećaju na poznate marke cigareta.

Svim ovim cigaretama je zajedničko da se veliki broj krijumčarenja odvija brodskim kontejnerskim prometom (ili se bar jedan dio odvija na taj način) te se smještaju u lučke slobodne zone. Ovaj dio prometa se vrlo često odvija na legalan način, a u međuvremenu cigarete mogu promijeniti i nekoliko vlasnika. Nastoji im se zametnuti trag, te se pokušavaju krijumčariti među drugom robom ili samo deklariranjem pošiljke kao neke druge robe. S obzirom na to da se obično prevoze brodskim kontejnerima, jedna pošiljka u velikom brodskom kontejneru može imati od 960 do 1040 kartona cigareta. Ako uzmemo prosjek od 1000 kartona, kupac će platiti te cigarete u Dubaiju 85.000 €. Vrijednost tih cigareta na crnom tržištu Irske bit će 825.000 €, dok bi stvarna vrijednost na legalnom tržištu iznosila oko 2.000.000 € (tablica 4).

Tablica 4: Cijena kartona cigareta (eng. Master Case)

Indija	UAE	Famagusta (Cipar)	Grčka	Francuska, Belgija, Nizozemska	Ujedinjeno Kraljevstvo, Irska
40 €	85 €	115 €	315 €	660 €	780-825 €

Izvor: JTP²⁶

Sitno rezani duhan za pušenje

U posljednjih nekoliko godina zabilježen je trend povećane potrošnje rezanog duhana na ilegalnom tržištu. Razlog tome je pad kupovne moći stanovništva, dostupnost rezanog

²⁴ Fake cigarettes containing human feces, rat droppings flood British market: report. <http://www.nydailynews.com/news/world/fake-cigarettes-human-feces-hit-uk-market-report-article-1.2006457> (preuzeto 3. srpnja 2015.)

²⁵ Security: Smoking out the smugglers <http://www.ft.com/cms/s/0/5d7b8b00-0fe3-11e3-a258-00144feabdc0.html> (preuzeto 4. srpnja 2015.)

²⁶ Kotlyarevskyy, Oleksandr (2013) *Seizures Inspections, Analysis and Investigations*. [predavanje/prezentacija] održano 28. kolovoza 2013., Japan Tobacco International, Trier, Njemačka.

duhana na ilegalnom tržištu, ali i bitno manja cijena od cigareta. Hrvatska nije specifičan slučaj po tom pitanju, isti trend je zabilježen u svim europskim državama (Savona et. al. 2015: 59). Proizvodnja duhana u Hrvatskoj najzastupljenija je u Podravini, Požeškoj kotlini i istočnoj Slavoniji (Hrvatski duhani d.d.)²⁷. Iako duhan mogu proizvoditi samo registrirani proizvođači te se proizvedeni duhan u cijelosti mora predati otkupljivačima, ipak se bilježe sve učestaliji slučajevi neregistrirane proizvodnje duhana i prodaje na ilegalnom tržištu. Razlog manjeg udjela cigareta na ilegalnom tržištu jest činjenica da zbog ekonomske krize i sve manje platežne moći dio populacije prelazi na rezani duhan s ilegalnog tržišta. Tome pogoduje i činjenica da se u dijelovima Hrvatske duhan tradicionalno uzgaja, te da dio tog duhana završi na ilegalnom tržištu. Prema istraživanju koje je provela agencija Ipsos²⁸, udio osoba u ukupnoj pušačkoj populaciji koje puše rezani duhan jest 7,8%. Od ukupne pušačke populacije 4,5% osoba puši nebrendirani duhan. Kao jedan od rezultata istraživanja navedena je i procjena da se godišnje potroši 1000 tona duhana na koji nije plaćena trošarina i PDV, te da se državni proračun time ošteti za oko 100 milijuna eura.

U posljednje vrijeme zabilježena je tendencija porasta potrošnje sitno rezanog duhana s ilegalnog tržišta što se očituje kroz sve veći broj policijskih i carinskih zapljena rezanog duhana (tablica 5).²⁹ Zabilježeno je i nekoliko slučajeva otkrivanja kućnih radionica u kojima se duhanski list rezao i pakirao. Najviše slučajeva je zabilježeno u Međimurju i Podravini gdje se najviše uzgaja duhanski list.

Tablica 5: Zapljena duhana u Hrvatskoj u razdoblju 2009.-2014. (kg)

Godina	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.
Carina	76	722	1294	2248	10.062	26.326
MUP	-	-	-	-	40.000	64.000

Izvor: CURH³⁰; MUP³¹

Ulaskom Hrvatske u EU i ukidanjem graničnih carinskih kontrola prema Mađarskoj i Sloveniji stvorena je mogućnost slobodnog kretanja roba između država članica i Republike Hrvatske. Sloboda kretanja robe između država članica stvorila je novi *modus operandi* na ilegalnom tržištu. Tako su u 2015. godini zabilježena i dva slučaja u kojima je krijumčaren duhanski list iz drugih država članica u Hrvatsku (CURH, 2015; MUP, 2015).^{32 33}

²⁷ Proizvodna područja duhana, <http://www.hrvatskiduhani.hr/duhani/proizvodna-podrucja-duhana.php> (preuzeto 5. srpnja 2015.).

²⁸ Istraživanje tržišta rezanog duhana na koji nije plaćen porez – Hrvatska – 2014., Ipsos Marketing za Hrvatsku udrugu poslodavaca. Ustupio Philip Morris International. (e-mail od 2. srpnja 2015., osobna komunikacija autora).

²⁹ U tom kontekstu značajni rezultati ostvareni su tijekom operativne akcije "Rezač" (vidi više u: Savić, Marković, Miloš Hasel, 2015.).

³⁰ Podaci Službe za istrage Carinske uprave Republike Hrvatske.

³¹ Konferencija za medije o obavljanju policijskih poslova u 2014. godini. http://www.mup.hr/UserDocsImages/topvijesti/2015/veljaca/ministar_press_policijski_poslovi_2014_platno_2.pdf (preuzeto 5. srpnja 2015.).

³² Velika zapljena duhana, <http://www.mup.hr/main.aspx?id=203060> (preuzeto 13. prosinca 2015.).

³³ Carinska uprava zaplijenila više od 23 tone duhana <https://carina.gov.hr/vijesti/carinska-uprava-zapljenila-vise-od-23-tone-duhana-3059/3059> (preuzeto 13. prosinca 2015.).

Krijumčarenje manjih količina duhana i duhanskih proizvoda (bootlegging)

Krijumčarenje manjih količina duhana i duhanskih proizvoda predstavlja zakonitu kupovinu duhana i duhanskih proizvoda u državama s nižim cijenama cigareta i krijumčarenje i preprodavanje tih cigareta u državama s visokim cijenama cigareta radi ostvarivanja dodatnih prihoda (Allen, 2013: 6). Na ovaj način se prenose dozvoljene količine cigareta u više prelazaka granice ili se krijumčare količine koje su malo iznad dozvoljenih količina cigareta. U ovaj vid krijumčarenja su najčešće uključene osobe koje odlaze u prekograničnu kupovinu, osobe koje rade u susjednim državama i svakodnevno prelaze granicu te osobe na privremenu radu u inozemstvu.

Na udio ovog *modus operandi* u ilegalnom tržištu povoljno utječe i činjenica da u našem susjedstvu imamo države koje nisu članice EU i gdje je cijena cigareta značajno niža nego na našem tržištu. Jedan od faktora koji je bitan jest i oblik teritorija Hrvatske, jer je gotovo svakom njenom građaninu tržište jeftinijih cigareta u susjednoj državi na maksimalno sat – sat i pol vožnje automobilom, a zakonski³⁴ je svakome dozvoljeno da jedanput dnevno uveze bez uvoznih davanja (carine, PDV-a i trošarina) 200 cigareta ili 250 g duhana za pušenje. Oslobođenje se ne odnosi na osobe s prebivalištem u pograničnom području koje imaju ograničenje na 25 cigareta ili 25 g duhana za pušenje. Imajući u vidu oslobođenja na koje imaju pravo putnici prilikom dolaska iz inozemstva, moramo ipak uzeti sa zadržkom "udio cigareta na ilegalnom tržištu". Cigarete koje su uvezene u putničkom prometu, a u dozvoljenim količinama nisu ilegalno unesene, i tim činom nisu prekršeni propisi i zakoni. Bez obzira na to one ipak sigurno čine znatnu štetu za proračun. Primjer toga je Slavonski Brod gdje je zabilježen udio od 46,4% cigareta kupljenih uglavnom u Bosni i Hercegovini (AC Nielsen, 2014). Znakovito je da je 47% putnika koji su prelazili granicu prema Bosni i Hercegovini hrvatskog državljanstva (MUP RH, 2015b: 136). Dio tog broja čine osobe koje imaju hrvatsko državljanstvo i boravište u BiH, a dio pak čine osobe koje su odlazile u kupovinu.

Nedozvoljena proizvodnja

Ranije je već navedeno da se kod ovog vida nedozvoljenih aktivnosti u svezi s duhanom i duhanskim proizvodima radi o proizvodnji koja se ne prijavljuje poreznim tijelima. Ova vrsta nedozvoljene proizvodnje može se odvijati u legalnim ili ilegalnim tvornicama. O postojanju ilegalnih tvornica diljem Europe već je ranije isticano, a o umiješanosti legalnih proizvođača može se samo nagađati.

U svezi s navedenim (nedozvoljena proizvodnja duhana i cigareta) treba istaknuti da duhan i duhanski proizvodi spadaju u robu koja je trošarinska, njen promet podliježe strogo nadzoru i ograničenjima od samog uzgoja biljke duhana, pa sve do proizvodnje, prometa i prodaje duhana i duhanskih proizvoda. Kompleksnost ovog područja je iskazana kroz raznovrsne zakonske i podzakonske akte koji reguliraju svaki aspekt kretanja duhana i duhanskih proizvoda od uzgoja do krajnjeg potrošača. Zakon o duhanu (NN 69/99., 14/14.) regulira

³⁴ Pravilnik o oslobođenju od poreza na dodanu vrijednost i trošarine za robu uvezenu u osobnoj prtljazi osoba koje putuju iz trećih država te za robu uvezenu kao mala pošiljka nekomercijalnog značaja (NN 79/13.), članak 7. i 8.

proizvodnju, otkup, obradu i stavljanje u promet duhana. Zakon strogo regulira svaku fazu proizvodnje duhana. Proizvodnjom duhana mogu se baviti fizičke i pravne osobe samo na temelju pisanog ugovora o proizvodnji duhana s pravnom osobom registriranom za obradu duhana (čl. 5.), a obrađivač duhana mora biti registriran za obavljanje djelatnosti obrade duhana (čl. 6.). Za razliku od alkoholnih pića koja su isto roba koja podliježe trošarinskim davanjima i za koja postoji "institucija" malih proizvođača jakih alkoholnih pića koji se moraju registrirati kako bi mogli proizvoditi alkoholna pića za vlastite potrebe (20 l/100% alc. godišnje), duhan se ne može proizvoditi za vlastite potrebe. Čak ni sjeme ili sadnice. O svakom dijelu proizvodnje se vodi stroga evidencija o izdanom sadnom materijalu, proizvedenom i otkupljenom, uskladištenom duhanu, rokovima do kojih se duhan mora predati otkupljivaču itd. Zakon o trošarinama (NN 22/13., 32/13., 81/13., 100/15.) uređuje sustav oporezivanja trošarinskih proizvoda, između ostalog i duhanskih prerađevina. Osim toga propisuje i razne mehanizme kontrola i praćenja kretanja trošarinskih proizvoda.

ZAKLJUČAK

Proizvodnja, krijumčarenje i nedozvoljena trgovina duhanom i duhanskim proizvodima jedan je od značajnih kriminalnih problema s kojim se suočava Republika Hrvatska, ali i druge države širom svijeta. Gubiteci u državnim proračunima mjere se u desetima milijardi eura na svjetskoj razini. Sprječavanje i suzbijanje ilegalnog tržišta duhana i duhanskih proizvoda kao vida sive/crne ekonomije otežava činjenica da postoje mnogobrojne vrste kriminalnih aktivnosti i kriminalnih proizvoda.

Fenomenološki aspekt kriminalnih aktivnosti u načelu se sastoji od nekoliko standardnih pojava oblika, odnosno modusa operandi: *krijumčarenje duhanskih proizvoda*, *krivotvorenje duhanskih proizvoda*, *"nedozvoljene bijele cigarete" ili jeftine cigarete*, *nebrendirani duhan i duhanski proizvodi*, *krijumčarenje manjih količina duhana i duhanskih proizvoda*, *nedozvoljena proizvodnja*. U naznačene kriminalne aktivnosti su uključeni pojedinci i organizirane kriminalne skupine, a u pojedinim aktivnostima i međunarodne organizirane kriminalne skupine. Kriminalne aktivnosti na ilegalnom tržištu duhana i duhanskih proizvoda u Republici Hrvatskoj zastupljene su u svim navedenim oblicima, a najznačajniji porast bilježi *modus operandi* proizvodnje i trgovine nebrendiranim duhanom i duhanskim listom. Važno je istaknuti da je Hrvatska nakon ulaska u punopravno članstvo EU osim odredišta i tranzitna točka ilegalnog duhana i cigareta prema zapadnim članicama Europske unije.

Nastojeći prevenirati predmetne vrste kriminalnih aktivnosti u Republici Hrvatskoj, zakonodavac je kroz različite zakonske i podzakonske akte regulirao svaku fazu i etapu proizvodnje, kretanja i trgovine duhanom i duhanskim prerađevinama, a istim je pravnim aktima regulirao i prekršajnu odgovornost prilikom nezakonite proizvodnje, kretanja i trgovine predmetnom robom. Kaznenopravno sankcioniranje kriminalnih aktivnosti vezanih za ilegalno tržište duhana i duhanskih proizvoda temelji se na odredbama Kaznenog zakona Republike Hrvatske i to u dispozitivima sljedećih kaznenih djela: *izbjegavanje carinskog nadzora* (čl. 257.), *nedozvoljena trgovina* (čl. 264.) i *nedozvoljena proizvodnja* (čl. 263).

Već je istaknuto da osim nacionalnog karaktera, ilegalno tržište duhana i duhanskih proizvoda ima i iznimno značajan međunarodni karakter. U sprječavanju i suzbijanju kriminalnih aktivnosti na nacionalnom teritoriju sudjeluju razne državne agencije (prije svega policija i Carinska uprava) koje participiraju i u međunarodnim operacijama koje provode

s drugim državama ili u koordinaciji s različitim internacionalnim organizacijama (INTERPOL, EUROPOL, OLAF, SELEC). Potonje operacije usmjerene su na identificiranje i razbijanje međunarodnih organiziranih kriminalnih skupina. Uspješnost nadležnih institucija, iako evidentna i s određenim zapaženim frekvencijama, ne može se smatrati dostatnom ili zadovoljavajućom – niti na nacionalnoj niti na međunarodnoj razini.

Ilegalno tržište duhana i duhanskih proizvoda, da bi ga se uspješno preveniralo i sankcioniralo, nužno je razmatrati iz više bitnih aspekata, primjerice – *etiološkog* (uzroci, motivi, razlozi), *fenomenološkog* (pojavnici oblici, načini počinjenja, vrste inkriminiranih proizvoda), *kriminalističkog* (prevencija i represija kažnjivih radnji), *ekonomskog* (cijene, ilegalna korist, počinjene štete), *pravnog* (regulativa, uvjeti, postupci) i *socijalnog* (kupovna moć, navike, ovisnost). Unapređivanje spoznaja o fenomenološkom aspektu kriminalnih aktivnosti vezanih za ilegalno tržište duhana i duhanskih proizvoda – samo je jedna od bitnih pretpostavki njihova učinkovitijeg istraživanja, odnosno sprječavanja i suzbijanja u praksi.

LITERATURA

a) Knjige i članci

1. Allen, E. (2013). *The Illicit Trade in Tobacco Products and How to Tackle It (second edition)*. London: International Tax and Investment Center. Preuzeto 9. rujna 2015. sa <http://www.iticnet.org/file/document/download/3954>
2. Calderoni, F., Savona, E. U., & Solmi, S. (2012). *Crime proofing the policy options for the revision of the tobacco products directive: Proofing the policy options under consideration for the revision of EU Directive 2001/37/EC against the risk of unintended criminal opportunities*. Trento: Transcrime – Università degli Studi di Trento. Preuzeto 4. prosinca 2013. sa http://www.transcrime.it/wp-content/uploads/2013/11/Transcrime-CP_of_the_EU_TPD1.pdf
3. Calderoni, F., Simoni, M. de, Favarin, S., & Lehmann, S. (2013). *The Factbook on the Illicit Trade in Tobacco Products: Issue 5 Germany*. Trento: Transcrime – Università degli Studi di Trento. Preuzeto 26. studenoga 2013. sa <http://www.transcrime.it/wp-content/uploads/2013/11/Germany-Factbook-on-the-ITTP-English-2.pdf>
4. Nagy, J. (2012). *Tackling cigarette smuggling with enforcement: case studies reviewing the experience in Hungary, Romania and the United Kingdom*. *World Customs Journal*, 6 (2), 29-40. Preuzeto 24. studenoga 2013. sa <http://www.worldcustomsjournal.org/media/wcj/-2012/2/Nagy.pdf>
5. Savić, D., Marković, M., Miloš Hasel, D. (2015). *Suzbijanje ilegalnog tržišta duhana – Operativna akcija "Rezač" (studija slučaja)*, Policijska i sigurnost, broj 1, str. 82-95., MUP RH, Policijska akademija, Zagreb.
6. Savona, E. U. (2015). *European Outlook on the Illicit Trade in Tobacco Products*. Trento: Transcrime – Università degli Studi di Trento. Preuzeto 4. srpnja 2015. sa <http://www.transcrime.it/en/pubblicazioni/european-outlook/>
7. *Protiv droge zajedno – Priručnik za roditelje*, Grad Zagreb, Gradski ured za zdravstvo i branitelje.

b) Internetske stranice

1. Carinska Uprava. (2015). *Carinska uprava zaplijenila više od 23 tone duhana*. Preuzeto 13. prosinca 2015. sa <https://carina.gov.hr/vijesti/carinska-uprava-zaplijenila-vise-od-23-tone-duhana-3059/3059>
2. Carinska Uprava. (2014). *U luci Rijeka carinski službenici zaplijenili više od 51 000 šteka cigareta*. Preuzeto 28. studenoga 2015. sa <https://carina.gov.hr/vijesti/u-luci-rijeka-carinski-sluzbenici-zaplijenili-vise-od-51-000-steka-cigareta/1660>
3. Carinska Uprava. (2014). *Velika zapljena cigareta na području Velike Gorice*. Preuzeto 28. studenoga 2015. sa <https://carina.gov.hr/vijesti/velika-zapljenja-cigareta-na-podrucju-velike-gorice/1987>
4. Framework Convention Alliance. (2008). *Fact sheet about the EU Agreements with tobacco manufacturers to control the illicit trade in cigarettes*. Preuzeto 1. srpnja 2015. sa <http://www.ftc.org/images/stories/2008/fca-2008-inb-illicit-trade-inb1-factsheet-questions-answers-ec-industry-agreements-en.pdf>
5. Hrvatski Duhani d.d. *Proizvodna područja duhana*. Preuzeto 5. srpnja 2015. sa <http://www.hrvatskiduhani.hr/duhani/proizvodna-podrucja-duhana.php>
6. Ministarstvo unutarnjih poslova. (2015). *Velika zapljena duhana*. Preuzeto 13. prosinca 2015. sa <http://www.mup.hr/main.aspx?id=203060>
7. Nepoznati autor. (2015). *International Cigarette Prices*. Preuzeto 10. lipnja 2015. sa <http://www.cigaretteprices.net/>
8. OLAF - Europski ured za borbu protiv prijevара. *Tobacco smuggling*. Preuzeto 10. lipnja 2015. sa http://ec.europa.eu/anti_fraud/investigations/eu-revenue/cigarette_smuggling_en.htm#
9. The Local AT. (2014). *Prison terms for illegal cigarette manufacturers*. Preuzeto 3. srpnja 2015. sa <http://www.thelocal.at/20140724/prison-terms-for-illegal-cigarette-manufacturers>
10. Zečević, A. *Ministarstvo izgubilo 400 milijuna kuna zbog ilegalnih cigareta*. Preuzeto 23. prosinca 2013. sa <http://liderpress.hr/biznis-i-politika/hrvatska/ministarstvo-izgubilo-400-milijuna-kuna-zbog-ilegalnih-cigareta/>

c) Novinski članci

1. eKapija (8. rujna 2007.). *Grude: Prekinut lanac ilegalne proizvodnje i prodaje cigareta!* eKapija. Preuzeto 3. srpnja 2015. sa <http://www.ekapija.com/website/bih/page/126067/Grude-Prekinut-lanac-ilegalne-proizvodnje-i-prodaje-cigareta!>
2. Kavain, M. (14. rujna 2007.). *Dvadesetak uhićenih u policijskom udaru na krijumčare cigareta*. Slobodna Dalmacija. Preuzeto 3. srpnja 2015. sa <http://arhiv.slobodnadalmacija.hr/20070914/crnakronika02.asp>
3. Moran, L. (11. studenoga 2014.). *Fake cigarettes containing human feces, rat droppings flood British market: report*. New York Daily News. Preuzeto 3. srpnja 2015. sa <http://www.nydailynews.com/news/world/fake-cigarettes-human-feces-hit-uk-market-report-article-1.2006457>

4. Politika (2007.). *Švercovali lažni "memfis"*. Politika. Preuzeto 28. studenoga 2015. sa <http://www.politika.rs/sr/clanak/4169/svercovali-lazni-memfis>
5. Robinson, M. (27. ožujka 2015.). *Illegal cigarette factory which can churn out £700,000 of fake smokes a DAY is found in UK along with 1.2 tonnes of tobacco*. Daily Mail. Preuzeto 3. srpnja 2015. sa <http://www.dailymail.co.uk/news/article-3014739/Illegal-cigarette-factory-churn-700-000-fake-smokes-DAY-UK-1-2-tonnes-tobacco.html>
6. Smyth, J. (1. rujna 2013.). *Security: Smoking out the smugglers*. Financial Times. Preuzeto 4. srpnja 2015. sa <http://www.ft.com/cms/s/0/5d7b8b00-0fe3-11e3-a258-00144feabdc0.html>

d) Objave za tisak

1. Europol. (10. veljače 2015.). *EUROPOL supports hungarian authorities shut down massive illegal cigarette factory*. Hag, Nizozemska. Preuzeto 3. srpnja 2015. sa <https://www.europol.europa.eu/content/europol-supports-hungarian-authorities-shut-down-massive-illegal-cigarette-factory>
2. Ministarstvo unutarnjih poslova. (24. veljače 2015.). *Konferencija za medije o obavljaju policijskih poslova u 2014. godini*. Zagreb. Preuzeto 3. srpnja 2015. sa http://www.mup.hr/UserDocsImages/topvijesti/2015/veljaca/ministar_press_policijski_poslovi_2014_platno_2.pdf
3. Ministarstvo unutarnjih poslova. (2015.). *Statistički pregled temeljnih sigurnosnih pokazatelja i rezultata rada u 2014. godini*. Zagreb. Preuzeto 13. srpnja 2015. sa http://www.mup.hr/UserDocsImages/statistika/2015/Statisticki_pregled_2014.pdf
4. HM Revenue and Customs. (2011.). *Tackling Tobacco Smuggling—building on our success: A renewed strategy for HM Revenue & Customs and the UK Border Agency*. Preuzeto 2. srpnja 2015. sa https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/398461/Tackling_tobacco_smuggling_-_building_on_our_success.pdf

e) Zakoni i propisi

1. *Kazneni zakon*. NN 125/11., 144/12., 56/15., 61/15.
2. *Pravilnik o oslobodjenju od poreza na dodanu vrijednost i trošarine za robu uvezenu u osobnoj prtljazi osoba koje putuju iz trećih država te za robu uvezenu kao mala pošiljka nekomercijalnog značaja*. NN 79/13.
3. *Zakon o duhanu*. NN 69/99., 14/14.
4. *Zakon o ograničavanju uporabe duhanskih proizvoda*. NN 125/08., 55/09., 119/09., 94/13.
5. *Zakon o trošarinama*. NN 22/13., 32/13., 81/13., 100/15.

f) Neobjavljena istraživanja

1. AC Nielsen. (2014). *Empty Pack Survey Report – Croatia 2014*. ustupljeno od

Philip Morris International, e-mail od 2. Srpnja 2015., osobna komunikacija.

2. Ipsos Marketing. (2014). *Istraživanje tržišta rezanog duhana na koji nije plaćen porez - Hrvatska 2014.* ustupljeno od Philip Morris International, e-mail od 2. Srpnja 2015., osobna komunikacija.

g) Ostalo

1. Kotlyarevskyy, Oleksandr (2013). *Seizures Inspections, Analysis and Investigations.* [predavanje/prezentacija] održano 28. kolovoza 2013., Japan Tobacco International, Trier, Njemačka.

Summary

Dejan Kojić, Ante Orlović

Tobacco and Tobacco products on the Illegal market - Phenomenological Aspects and Characteristics of Criminal activities

The illegal tobacco market is a significant socio-economic and criminalistic-fiscal problem that every modern state and their relevant institutions have to tackle. High tax, customs and excise duties which burden the price of legal tobacco and tobacco products represent the consumers main motive for the purchase of illicit and cheaper tobacco products and tobacco. The reasons why countries determine such high public duties on tobacco and tobacco products are essentially twofold: *referring to health* (the high price effects a lower demand and consumption of products harmful to human health) and *referring to fiscal issues* (the high duties on tobacco and cigarettes result in a higher income to the national budget). Even though the reasons mentioned are generally "affirmative" they also cause secondary effects which are highly "negative". The high prices of goods on the legal market are indirectly enabling individuals and organized crime groups to thrive establishing "alternative" illegal markets from which they profit. Every year countries are losing enormously high amounts of budget assets due to the illegal production, smuggling and illicit trade of tobacco and tobacco products. The phenomenological aspects of tobacco related criminal activities are relatively plentiful consisting of several standard manifestations, or diverse modus operandi: *smuggling of tobacco products, counterfeiting tobacco products, illicit white cigarettes or cheap white cigarettes, unbranded tobacco and tobacco products, bootlegging - smuggling small quantities of tobacco and tobacco products, illegal manufacturing of tobacco and cigarettes.* In the context of criminal law the criminal activities mentioned are associated with *the production, trade and smuggling (illegal cross-border traffic)* of tobacco and tobacco products. In the Criminal code of the Republic of Croatia these activities are explicitly sanctioned as the following criminal offenses: *avoiding customs control* (article 257), *illicit trade* (article 264) and *illicit manufacturing* (article 263). An improved understanding of the phenomenological aspect of criminal activities related to the illegal tobacco market is one of the essential preconditions of a more efficient investigation, or prevention and suppression of "tobacco" crime in practice.

Key words: tobacco, tobacco products, illegal market, criminal activities - types/forms.